

BÜYÜK DİL BİLGİNİ DR. VEDAD ÖRS'ÜN ARDINDAN

Prof. Dr. Yahya AKYÜZ

A. Ü. Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

SBF'nin, Fen Fakültesinin ve Devlet Konservatuvarının eski hocalarından Dr. Vedad Örs 16 Nisan 1981 günü Ankara'da sessizce aramızdan ayrıldı ve İstanbul'da Feriköy aile mezarlığında toprağa verildi.

1959 sonbaharında öğrenci olarak girdiğim SBF'de Vedad Örs 1961'den itibaren iki yıl Fransızca hocam oldu. Fakülteyi bitirdiğim Haziran 1963 tarihinden sonra da ölümüne kadar ilişkilerimiz sürdü. 1963-67 arasında Fransa'da Doktora öğrencisiyken sık sık mektuplaştık. Çeşitli zamanlarda bana Fransızca 220 mektup yazmış! Ayrıca, 1968-1981 arasında her hafta en az bir kez muntazaman Yenişehirde Konur Sokakta kirada oturduğu evine gider, iki saat kadar Fransızca konuşurduk: Onun dil, edebiyat, tarih, günlük olaylar, politika... konularındaki görüşlerinden yararlanır, Fransızcamı geliştirirdim. Bana İngilizce dersleri de verdi, Latince ve Yunanca öğretmeye de çalıştı...

Hocadan *SBF Dergisi*'nde bir kaç sayfa içinde de olsa söz etmenin kendisine çok yakın olmuş eski bir öğrencisine görev olduğu inancı ile bu satırları kaleme alıyorum. Bunlar SBF tarihi için ya da SBF'de yabancı dil öğretiminin tarihi yazılırken de belki yararlı olabilir... Ayrıca, dil bilgini Hocanın bazı görüş ve yazılarının tarihi bir belge değeri de vardır.

I — VEDAD ÖRS'ÜN HAYAT HİKAYESİ

Hocanın ölümünden sonra eşi Fatma Hanımın kağıtları arasında bulup bana gösterdiği Hocanın el yazısıyla yazılmış bir sayfalık bir kağıda, O'nun iki Fakülte ve Konservatuvardaki dosyalarına, *Türk Ansiklopedisi*'nde yayınlanan biyografisine, ve sağlığında nadiren kendisinden söz ettiğinde tuttuğum notlara göre, hayat hikâyesi kısaca şöyle :

18 Mayıs 1899'da İstanbul'da doğdu. Babası Abdülhamit dönemi paşalarından Tophane müşiri Mustafa Zeki Paşa, annesi Adviye Hanımdır. Babası, Vedad'ın iyi bir Fransızca öğrenmesini çok istediğinden ona bir Fransız bayan öğretmeni dadı olarak tutmuştu.

"1908 *Frères des Écoles Chrétiennes* okullarında tahsil. Önce Rodos, sonra İstanbul (Kadıköy)'da" (el yazılı belge)

1911 - 1914 Saint Joseph ve Galatasaray Liselerinde tahsil.

"1915 - 1918 *Siemens Oberrealschule*, Berlin." (el yazılı belge)

"1919 Berlin Üniversitesi Tıp tahsiline başladım, fakat devam etmedim." (el yazılı belge)

"1924 Bern (İsviçre)'de Filoloji tahsili." (el yazılı belge)

1927 Bern Türkiye Elçiliğinde çevirmen (mütercim)

1929 Bern Üniversitesinde Romanoloji alanında Dr. Phil. unvanı.

1929 Askerlik görevi.

1929 - 1931 Sanayi ve Maadin Bankası Şubesi Müdürlüğü mütercimi (el yazılı belgede "1930 Paris Türk Elçiliğinde mütercim" yazılı. İki hizmet çakışır görünüyor.)

1932 - 1937 Londra Türk Elçiliğinde çevirmen.

1937 - 1938 Ankara'da İktisat Vekâletinde Türk Ofis çevirmenliği.

1938 - 1939 Ziraat Vekâleti Akkol Direktörlüğü çevirmenliği.

1939 Ticaret Vekâleti Türk Ofis Reisliği çevirmenliği.

1939'dan sonra bir süre Ankara Radyosunda Fransızca ve İspanyolca spikerliği.

1939 - 1944 Ticaret Vekâleti İç Ticaret Umum Müdürlüğü Akterliği.

1943 *Türk Ansiklopedisi*'nin ilk çıkışında müşavirlik ve 1955'den itibaren bilim redaktörlüğü, sonra ölümüne kadar redaktörlük ve çevirmenlik.

1944 - 1945 Ticaret Vekâleti Konjonktür ve Neşriyat Müdürlüğü Müşaviri.

1945 - 1947 Ticaret Vekâleti Dış Ticaret Dairesi Reisliği Müşavirliği

1947 - 1948 Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Dış Yayın Dairesi Müdürlüğü baş çevirmenliği.

31.1.1947 - 30.6.1970 A. Ü. Fen Fakültesi İngilizce okutmanlığı.

30.9.1953 - 11.5.1961 Ankara Devlet Konservatuarı Tiyatro Bölümünde Garp Edebiyatı dersi öğretmenliği (haftada 6 saat)

1960 - 1961 M.E.B. tarafından Yassıada duruşmalarında tercüman olarak görevlendirilme.

31.12.1948 - 30.6.1970 A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesinde İngilizce okutmanlığı (SBF'deki dosyasında Fransızca okutmanlığına ilişkin hiçbir kayıt görünmüyor...)

30.6.1970 Yaş haddinden emekliye ayrılma.

16.4.1981 Ankara'da vefat.

Hoca, küçük yaşlardan itibaren Fransızca, Almanca, İngilizce, İtalyanca öğrenmişti. 10-15 yaşlarında iken, bir gün Büyük Ada-Karaköy seferini yapan vapurda Almanca çalışıyordu. Hocanın ağabeyi Sedad Beyin arkadaşı olan şair Yahya Kemal (Beyatlı), okuduğu

Vedad ÖRS

(Ankara, 11 Mayıs 1975 Y.A.)

kitaba bir göz atarak, "delikanlı, Almanca mı? Bil ki, dünyada üç büyük edebiyat vardır: Yunan edebiyatı, Latin edebiyatı, Fransız edebiyatı" demişti. Hafızası çok güçlü olan Vedad Örs, Latince, Yunanca, İspanyolca, Portekizce de öğrendi. Arapça, Farsça, İbranice, Rusça, Çince, Japonca, Sanskritçe, Esperanto ve daha başka dillere de ilgi duyup çalıştı.

O özellikle Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca, İspanyolcayı ve bu dillerin edebiyatlarını çok iyi biliyordu. Bu konuya ilişkin bir anım var : 1968 Mayıs'ında Ankara'da Fransızcadan Devlet Dil Sınavına girmiştım. Yazılıyı verdikten sonra sözlüde Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Fransız Filolojisi Kürsüsü başkanı Prof. Bedrettin Tuncel Fransızca'yı nasıl öğrendiğimi sordu. Öncelikle SBF'deki hocalarımızın adını söyledim. Tuncel, etrafına çepeçevre oturmuş Kürsü mensuplarına dönerek, "Türkiye'de Fransızca, İngilizce, Almanca'yı en iyi bilen Türk Vedad Örs'dür" dedi...

Thou canst not leave him
in the dust ;

Thou madest man, he
knows not why ;

He thinks he was not made
to die ,

And Thou hast made him,
Thou art just .

Tennyson

Vedad Örs'ün el yazısıyla (18.5.1980) İngiliz Şairi Tennyson (1809-1892)'dan bir şiir (Türkçe çevirisi tarafımdan yapılmıştır. Y.A.)

İnsanı böyle kara toprağa bırakamazsın,
Çünkü onu sen yarattın, ama o bilmez neden?
Ölmek için yaratılmadığını düşünür o,
Onu sen yarattın ve sen âdilsin.

II — VEDAD ÖRS'ÜN ÖĞRETİM YÖNTEMİ VE DERSLERİNİN MUHTEVASI

Hocam, yabancı dilin sürekli çalışma ile öğrenilebileceğini her fırsatta söyler. “tekrar”ın önemini belirtirdi. Sık sık, “la répétition est la mère de la connaissance” (tekrar bilginin anasıdır) derdi. Öğrenilen kelime ve kuralların unutulmasının doğal olduğunu, ancak her tekrarın unutmayı zorlaştırdığını söylerdi. Sık kullandığı bir söz de şöyleydi: “Si l'on oublie vingt fois, on n'oublie plus” (yirmi kez unutulursa artık unutulmaz). Yabancı dile az da çalışılsa bu sürekli olmalıydı: “Tout suffit, excepté zéro” (herhangi bir miktar yeter, sıfır hariç). Yabancı dilde bazı güzel parçaları ezberlememizi de tavsiye ederdi. Kendisi özellikle klâsik Fransız şiirinden binlerce mısrayı ezbere biliyordu.

Elimizden geldiği ölçüde arkadaşlar arasında Fransızca konuşmamızı öğütler, bunun birbirimize yanlışlar öğretme pahasına yararlarının çok fazla olduğunu söylerdi.

Derste (ve ders dışında) Fransızca konuşur, pek nadiren Türkçe açıklamalar yapardı. Hoca kürsüsüne oturduğunu görmedim. Sürekli aramızda dolaşır, kendisine bir şey sorduğu öğrencinin yanına gider, ondan doğru cevap alınca kadar ilgilenir, doğru cevabı da “répétez, répétez” diye bir kaç kez tekrar ettirirdi. Kara tahtayı çok sık kullanırdı. Yeni kelime ve cümleleri bir kaç kez yazmamızı da öğütlerdi. İki eliyle de tahtaya yazı yazar, bize de sol elimizi kullanmamızı salık verir, bunun atıl beyin hücrelerini çalıştırıp hafızayı güçlendirdiğini söylerdi. Ona göre, sol elimizi kullanma fırsatı çoktu: kapıları sol elle açmak, yemeği bazan sol elle yemek, dişlerimizi sol elle fırçalamak, sakal fırçasını sol elle yüzümüze sürmek vs...

O yıllarda SBF'de yabancı dil kurları her sınıf için haftada 6 saat ve zorunlu idi. Fransızca okuyan bizler 3. ve 4. sınıfta bunun 3 saatını Vedad Örs, 3 saatını da Ziya İshan ile yaptık.

Bu iki hocanın öğretimi birbirini tamamlayıcı bir özellik taşıyordu. İkisi de herhangi bir ders kitabı izlemezdi; öğretecekleri şeyleri beraberce ve özgürce kararlaştırırdık!... Ziya İshan *Le Monde* gazetesinden siyasal, ekonomik konularda (tercihan başyazılar) çeviriler yaptırırken Vedad Örs Fransızca konuşur ve konuşturur, Fransız edebiyatından şiirler öğretir, bizim getirdiğimiz bazı Türkçe parçaları Fransızcaya çevirir, etimolojik açıklamalar yapardı.

Böylece Ziya İshan bizi, öğrenmekte olduğumuz Fransızca kanahyla, çeşitli dünya sorunlarını işleyen bir Paris gazetesinin yazılarıyla

la karşı karşıya getirir. hem dil, hem de SBF'nin havasına uygun konuları öğrenmemize yardımcı olur, başka deyişle, "fonksiyonel (görevsel) eğitim" yöntemini uygularken, Vedad Örs, 20 yaşımızın aradığı şiir ve duygu ortamını bize hazırlar, edebi bilgilerimizi artırır, pratiğimizi geliştirirdi... Bu iki hocanın yöntemi ve öğrettikleri ne güzel bir bütünlük oluşturuyordu! Onların derslerinde bulunmak benim için ne büyük mutluluktu!

Defterlerimi karıştırıyorum ve Vedad Örs'ün bize ilk kez III B kurunun hocası olarak 23 Kasım 1961'de geldiğini buluyorum. O zamana kadar bazan koridorlarda gördüğüm uzun boylu, kumral, zarif hoca şimdi artık bizim de hocamız olacaktı... İki yıl beraber olduk; bizimle son dersini 23 Mayıs 1963 günü yaptı. (*İdari Şube*).

Bu süre zarfında şiir, çeviri ve etimoloji alanında işlediğimiz konulardan başlıcaları şunlardır :

Şiir türünden işlenen konular

Vedad Örs'ün tahtaya yazarak bize öğrettiği şiirlerin küçük ve güzel bir Fransız şiiri antolojisi meydana getirmiş olduğunu yıllar sonra şimdi de bir kez daha ve hocamıza hayranlık duygularıyla görüyorum! Bu şiirlerin en önemlileri şunlardır :

Corneille'den bazı mısralar. Örneğin :

*Je suis jeune, il est vrai, mais aux âmes bien nées
La valeur n'attend pas le nombre des années¹
... ..*

*Mourir pour son pays n'est pas un triste sort
C'est s'immortaliser par une belle mort²*

La Fontaine'den *La Cigale et la Fourmi* (Ağustosböceği ve Karınca) masalı.

Molière'den bazı mısralar.

Boileau'nun üslûba ilişkin meşhur mısraları :

*La plus noble pensée
Ne peut plaire à l'esprit quand l'oreille est blessée³*

¹ Gencim, doğru, ama asil ruhlarda cesaret, yaşın ilerlemesini beklemez.

² Ülkesi için ölmek üzüntülü bir yazgı değildir, bu güzel bir ölümle ölümsüzdür.

³ Kulağı tırmalayan en asil düşünce ruha hoş gelmez.

Lamartine'den bazı şiirler :

La Lac (Göl) şiirinin tümü (64 mısra!)

... ..

"Le livre de la vie est un livre suprême!"¹

mısraı ile başlayan bir şiir

Vigny'in *Le Cor (Boru)* başlıklı şiiri.

Hugo'nun *Les Djinns (Cinler)* başlıklı şiiri.

Musset'den bazı şiirler :

La Nuit de Mai (Mayıs Gecesi) başlıklı şiir

... ..

"Sans doute il est trop tard pour parler encor d'elle"²

mısraı ile başlayan bir şiir

Baudelaire'den şu mısra ile başlayan bir şiir :

"La Nature est un temple où de vivants piliers"³

Çeviri türünden işlenen konular

Defterlerimde, bu tür konulardan başlıcaları Osmanlı Devletinin parçalanışı ve Türk Kurtuluş savaşına ilişkin bazı parçalar ile Mevlâna'nın *Mesnevi'sinden* elinde mum gündüz sokakta "insan" arayan şeyh hikâyesi ve Fuzulî'nin meşhur gazelinden aşağıdaki beyitlerdir:

*Ne yanar kimse bana âteş-i dilden özge,
Ne açar kimse kapım bâd-ı sabâdan gayrı
Yetti bokesliğim ol gaayete kim çevremde
Kimse yok çevrile girdab-ı belâdan gayrı*

Bu beyitleri derste şöyle çevirmişiz :

*Qui brûle pour moi si ce n'est le feu du coeur?
Qui ouvre ma porte, si ce n'est la brise du matin?
Ma solitude est si complète qu'autour de moi
Il n'ya rien si ce n'est le tourbillon du malheur*

Etimolojik çalışmalar

Hocamız kelimelerin köklerini ve zaman içinde gelişmelerini, çeşitli dillerde aldığı şekilleri çok iyi bilir ve bize bu alanda ayrıntılı

¹ Hayat kitabı yüce bir kitaptır!

² Artık o kadından söz etmek için çok geç!

³ Doğa bir mabettir, orada canlı sütunlar...

bilgiler verirdi. Sonradan daha iyi anladım ki gerek yabancı dillere, gerek ana dilimize hâkim olmak için etimoloji yararlı imiş...

Defterlerimde çok sayıda etimolojik açıklamalar arasından aşağıdakileri belirtmekle yetiniyorum :

Ankara kentinin adı Hititçe *Angora* ve eski Yunanca *Ankyra*'dır. Hititçe *angora* ve latince *angustia* "dar yer, darlık, sıkıntı" anlamında imiş. Ankara iki görkemli kaya arasında dar bir dere çevresinde kurulmasından bu adı almış. Bu kelime Fransızcada *angoisse* (iç sıkıntısı), *anguille* (dar ve uzun olan yılan balığı), *angle* (açı, dar açı) ve Türkçede kullanılan Yunancadan geçme *angarya* sözcükleri ile de ilgili imiş...

Fransızcada birçok kelime aşağıdaki Latince kelimelerden gelmektedir :

Cadere (okunuşu : "kadere"/anlamı : düşmek)

choir : düşmek.

cadence : düşüş, âhenk.

décadence : yukarıdan aşağıya düşme, yani çökme.

occasion : (ob/oc : karşı) karşı düşme, kucağa düşme, yani fırsat.

cas (le) : düşen, meydana gelen, yani olay.

accident : birine karşı düşme. yani kaza.

incident : içine düşme, küçük olay.

Caedere (okunuşu : "kaydere"/anlamı : öldürmek)

'cide' son takısını alan tüm kelimeler.

örneğin, insecticide : böcek öldürücü.

Cedere (okunuşu : kedere/anlamı : yürümek)

céder : bırakıp gitmek yani terketmek.

procéder : öne doğru gitmek, yani girişmek, yapmak.

succès : aşağıdakine ulaşma, yani başarı.

III — VEDAD ÖRS'ÜN YAYINLARI, TÜRKÇE İLE İLGİLİ BAZI GÖRÜŞLERİ VE ATATÜRK

Vedad Örs, sürekli okuyan öğrendiklerini, bildiklerini derslerinde, konuşmalarında tartışan, öğreten gerçek bir Hoca idi. Yazmaktan çok okumayı tercih etmesi açısından eskilerin "ayaklı kütüpha-

ne" tipine bir ölçüde benzerdi. Masasında, Paris'te yeni çıkan bir roman ile 80-100 yıllık bir kitabı yan yana görmek mümkündü. Son saatlerine kadar elinden kitap düşmedi. En son okuduğunu gördüğüm kitap, Fransız Akademisinden Jean Rostand'ın *Inquiétudes d'un biologiste*, Paris, 1967 (Bir biyolojistin endişeleri) başlıklı kitabıdır.

Bazan, dil, etimoloji, sözlük vs. alanlarında çok yararlı eserler vermenin kendisi için bir iş olmayacağını... söylemeye cüret ettiğim zaman, "siz varsınız ya, yapın" derdi.

Fazla bir şey yazmak istememesinde, kuşkusuz aşırı mütevazî oluşunun etkisi vardır. Ayrıca, Latince ifade ettiği "Turcus non legit" (Türk olarak okumayız) gerçeğinin de etkisi olmuş mudur, bilmiyorum...

1 — Telif eser ve yazıları

Hoca, yayınlarından bir kısmını son zamanlarında bana vermişti. Kendisinde bunların tümü ya da başlıklarını ve çıktığı yerleri gösteren bir liste yoktu. Bana verdiği ve benim tesbit edebildiklerimi aşağıda tanıtıyorum. Bunların dışında da makale türünden yazılarının bulunduğu kuşku yoktur.

● *Réflexions sur une réforme de la syntaxe turque. Revue Internationale de l'Enseignement*, Paris, 15 Janvier 1935, No. 1, Tome 89, s. 13-54 (Türk sentaksının islahı üzerine düşünceler) (Ağabeyi Sedad Örs ile müşterek)

18 Ağustos 1934'te İstanbul'da toplanan 2. Türk Dil Kurultayının çalışma programı verilmekte, Kurultayın vardığı sonuçların henüz öğrenilemediği, fakat Türkçede artık "sentaks" sorununa el atılması gerektiği üzerinde durulmaktadır. 42 Sayfalık bu uzun ve çok önemli makale özetlenerek 4. Türk Dil Kurultayına 1942'de Vedad Örs tarafından rapor olarak sunulmuştur. Bu makale ve rapor aşağıda tanıtılacaktır. Bu yazıyı ihtiva eden dergi Atatürk'ün özel kütüphanesinde de bulunmaktadır ve konu aşağıda tekrar ele alınacaktır.

● *Jacques Delille, poète célèbre (1738-1813)*, Zürich, 1936, 203 s.

Vedad Örs'ün İsviçre'de Bern Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde savunduğu Doktora tezi, Jacques Delille, Romantizm akımına öncülük eden Fransız şairidir. Doktora tezi 1936'da basılmakla beraber, Vedad Örs'ün 1929'da tezini savunup Doktor unvanını almış olduğu anlaşılıyor. Eser, tezin yöneticisi Prof. Gonzague de Reynold'a ithaf edilmiştir.

● Türk Dilinde Islaha Muhtaç ve Islahı Kolay Bazı Noktalar (4. Türk Dil Kurultayına sunulan rapor: 1942), 4. *Türk Dil Kurultayı (1942)*, İst. - Ank., 1943, s. 306-319.

O tarihe kadar dilde girişilen yenileşme hareketlerinin yalnızca kelime ve terim üretmekle sınırlı kaldığı görülmektedir. Oysa bu, dilin ancak bedensel zenginleşmesi sayılabilir. Dilin ruhu ise kelime ve terimlerin cümledeki sırası, birbirlerine bağlanış biçimidir ki buna Osmanlıca nahiv, şimdi de sentaks deniyor. Bu alanda yenileşmeye gitmek daha da önemlidir. Çünkü, düşünce ve uygarlık aracı olan dil, toplumun bu gelişmesine imkân verecek nitelikleri taşımaktadır. Oysa Türkçe, mantıkî düşünmeye ters düşen bir sentaksa sahiptir.

Türkçenin sentaksının mantıkî düşünmeye ters düşmesi iki nedenden ileri geliyor :

a) En önemli olan şey, yani bir işin yapıldığını bildiren fiil cümlede en sona geliyor.

b) Nisbi (relatif) cümleler kullanılmıyor.

Vedad Örs'ün, görüşünü açıklamak için verdiği örneklerden biri üzerinde duralım. Fransızca bir cümle : "*C'est également d'Angleterre que les Américains importaient les doctrines françaises révisées par divers réformateurs, qui essayaient de reconstruire le système de George III dans l'esprit de Mirabeau, si ce n'est de Danton.*" Türkçe çevirisi : "Üçüncü George'un sistemini Danton'un değilse de Mirabeau'nun fikirlerine göre ıslaha çalışan muhtelif ıslahatçıların tashih eylemiş oldukları Fransız nazariyelerine de Amerikalılar İngiltere tarikiyle vakıf oluyorlardı."

Vedad Örs, bu iki metni elemanlarına ayırıyor ve herbirinin mantıkî bir diziliş gösterip göstermediğini tartışıyor :

—*C'est également d'Angleterre que*

1. *les Américains importaient les doctrines françaises*
2. *révisées par divers réformateurs*
3. *qui essayaient de reconstruire le système de George III*
4. *dans l'esprit de Mirabeau si ce n'est de Danton.*

Vedad Örs'e göre, Fransızca metinde en mantıkî adımlarla, en kısa yoldan gidilerek yazarın düşüncesi tümüyle anlaşılmaktadır.

Türkçe metne gelince :

3. *III. George'un sistemini*

4. *Danton'un değilse de Mirabeau'nun fikirlerine göre*

3. *(bis) ıslaha çalışan*

2. *muhtelif ıslahatçıların tashih eylemiş oldukları*

1. *Fransız nazariyelerine de Amerikalılar*

— *İngiltere tarikiyle*

1. *(bis) vakıf oluyorlardı.*

Türkçe metin, ona göre tâli bilgilerle başlamakta, cümlelerin en sonundaki önemli fikre gelinceye kadar okuyucu bunları aklında tutmak zorunda bırakılmakta, bütün bu işler cansıkıcı bir jimnastik olmakta, okuyucu tâli cümleler içinde mantıklı ve açık düşünme zevkinden yoksun kalmaktadır...

Vedad Örs, "*en önemlinin başa getirilmesi eğilimi ki Türkçe ve Japoncadan başka bütün kültür dillerinde geniş ölçüde gerçekleşmiştir, insan fikrinin tabii akışına uygundur. En önemlinin sona getirilmesi eğilimi ise buna terstir. En önemlinin sona getirilmesi eğilimi ancak kısa cümlelerde açıklığı pek tehlikeye koymaksızın uygulanabilir, çünkü onda tâli fikirler azdır ve esas fikir gelinceye kadar unutulamaz. Cümle uzayınca, bu eğilim korkunç bir belirsizlik nedeni haline gelir. İşte, çevrilen parçada bunu gözlüyoruz.*" demektedir.

Almanca, Farsça, Latince de fiil sona gelmekle beraber, nisbi cümlelerle bu sakınca azaltılabiliyor.

Özellikle yazı dilimizde, eski Osmanlıcanın baskısı ve zulmü altında yukarıdaki iki olumsuz özellik pekişmiştir. Daha eski (bazan da yeni) Türkçe metinlerde nisbi cümle kurma aracı olan "ki" (ya da "kim") kelimesi kullanılmaktadır. Örneğin Süleyman Çelebi *Mevlî'te*

Ol gice kim doğdu ol hayrülbeşer

Bir acep nur kim güneş pervanesi

demektedir.

Vedad Örs'ün Türkçenin sentaksının ıslahı için başlıca önerileri şunlardır :

a) Nisbi cümle kurmaya daha çok çaba harcamalıyız.

b) Mümkünse fiili cümlelerin ortasına doğru getirmek için çaba göstermeliyiz. Örneğin, "Durmuş Yaşar'ı, dövüyor" diyeceğimiz yerde "Durmuş dövüyor Yaşar'ı" demeye gayret etsek olmaz mı?

Bu görüş ve önerilere "sun'i" diye karşı çıkılmasının doğru olmayacağını söyleyen Vedad Örs, "bütün kültür dillerinin dörtte üçü sun'idir. Fransızcaya da 16 ve 17. yüzyıllarda benzer düşüncelerle yararlı müdahalelerde bulunulmuştur" der.

Ne var ki, Dil Kurultayının Gramer-Sentaks Komisyonu, Vedad Örs'ün görüşlerini "sebebi iyice anlaşılabilen iddialar" olarak değerlendirilmiş, "güzel Türkçemizin sentaksını herhangi bir müdahaleyle değiştirmeye lüzum ve imkân bulunmadığından bu çeşit teklifler yersiz görülmüştür" kararına varmıştır.

Filolog Vedad Örs'ün görüşleri "yersiz", hemencecik reddedilivercek "iddialar" mıdır, yoksa, Komisyon mu onun tebliğine gereken önemi vermemiştir? Hocam için bu satırları hazırlarken Ord. Prof. Sadi Irmak'ın Atatürk ile ilgili bir anısını okudum. Bu tam Vedad Örs'ün üzerinde durduğu konu... Bu anıda Atatürk'ün de Türkçe konusunda aynen Vedad Örs gibi düşündüğü görülüyor. Ne yazık ki bu anıyı Hocama duyurma imkânı yok artık.

Irmak, 1936'larda Atatürk'ün Florya köşkünde tartışmalı dil toplantılarından birinde, kendisini tahtaya kaldırdığını söyler: "Bana üç kelime yazdırdı: su, tuz, deniz. Şimdi bu üç kelimedenden Türkçede, Fransızcada, Almancada kaç cümle yapılabiliyordu? Şaşkınlığım geçince aklıma gelen cümleleri sıralamaya başladım: Denizin suyu tuzludur/Suyu denizin tuzludur/Tuzludur denizin suyu/Suyu tuzludur denizin/Denizin tuzludur suyu. Şimdi bu üç kelimedenden Fransızcada ve Almancada ancak ikişer cümle çıkabiliyordu. Atatürk sordu: Bu durum Türkçenin lehine mi, aleyhine mi? Hafif bir irkilmeden sonra dedim ki, 'efendim bir bakıma bu bir söyleyiş zenginliğidir, çünkü kurduğumuz beş cümle arasında küçük farklar vardır ve bu bir çeşit nüans zenginliğidir.' Atatürk, 'evet ama, dedi, bunun büyük bir sakıncası var. Milletlerarası antlaşmalar niçin Fransızca yazılır?' Doğrusu bu soruya da hazır değildim. Fransa'nın büyük bir devlet oluşu buna neden olabilirdi. Atatürk, 'hayır dedi, Fransızca öyle bir dildir ki kelimelerin cümle içerisindeki yeri sağlamdır. Bu sebeple Fransızca bir metin yıllar sonra okunsa daima aynı anlama çıkar.'

"Atatürk Türkçenin başka bir özelliğine geçti. Fikrin asıl ağırlığını ilk kelimeler taşımalıdır. Türkçede ise fiil sona geldiği için cümle bitinceye kadar anlam kavranmaz veya iki anlama gelen yorumlara imkân verilir. Bana döndü ve yaz dedi: 'Başlarında değerli liderler olan milletler mutludur.' Altına şunu yazdırdı: 'Mutludur o milletler ki başlarında büyük liderler vardır.' Bu iki deyiş arasında bir tartışma açtı. Hazır olanlar ya birinci, ya ikincisini savundular.

Kendisi ikinci deyişin Türkçeye güzellik, genişlik vereceği kanısındaydı. O'nun amacı Türkçeye zenginlik, kolaylık ve kesinlik getirmektir..."¹

Vedad Örs de tamamen böyle düşünüyor, Türkçenin yalnızca yeni kelimeler bulunarak zenginleştirilmesi ile yetinilmemesini, belki onu asıl geliştirmenin sentaks alanında yapılması gerektiğini söylüyordu. Fakat, Atatürk'ün de aynı görüşlere sahip olduğu bu konuda Dil Kurultayı Komisyonu Vedad Örs'ün görüşlerini "yersiz iddialar" diye bir çırpıda reddediyordu...

Atatürk ve Vedad Örs'ün Türk dilinin yapısı ve ıslahı konusunda aynı görüşlere sahip olmaları nasıl açıklanabilir?

Dil alanında teoriler ortaya atan Atatürk, Türkçenin yapısını ve geliştirilme yollarını da çok iyi biliyordu. Ayrıca O'nun, Vedad ve Sedad Örs'ün "Réflexions sur une réforme de la syntaxe turque" başlıklı ve 1935'de Paris'de bir dergide yayınladıkları makaleyi de gördüğü anlaşılmaktadır. Çünkü, O'nun özel kütüphanesinde bu dergi bulunmaktadır ve katalogda şöyle kayıtlıdır* :

1667 Örs, Zeki Sedat - Vedat Örs : Réflexions sur une réforme de la syntaxe turque, bk. Revue internationale de l'enseignement.

Not : Mecmuanın 89. sayısındadır. S/2130. numarada kayıtlıdır.
T425

A 99

Anıtkabir 551

● Karagöz, *La Quinzaine d'Ankara*** , I Juillet 1947, Vol. I, No. 10, s. 2-4.

Karagöz oyunu ve tipleri tanıtılmaktadır.

● Le Peuplier sanglant, *La Quinzaine d'Ankara*, 15 Septembre 1947, Vol. I, No. 15, s. 4-5 ve 16.

Karagöz'ün Kanlı Kavak oyunu tanıtılıyor.

● L'itinéraire de Paris à İstanbul du poète Jacques Delille, *La Quinzaine d'Ankara*, 1 Octobre 1947, Vol. I, No. 16, s. 2-3; 15 ve 15 Octobre 1947, Vol. I, No. 17, s. 7-8.

¹ Sadi Irmak, Atatürk'ten Anılar, Ankara 1978, s. 23-25.

* Atatürk'ün Özel Kütüphanesinin Kataloğu, s. 259, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayını, No. 16, Ankara, 1973, (tümü 791 s.) Kataloğtaki bu bilgiyi de Hocamın ölümünden sonra tesbit etmiş bulunuyorum...

** *La Quinzaine d'Ankara*, Basın Yayın Genel Müdürlüğünce Ankara'da Fransızca olarak Yayınlanan 15 günlük Radyo, Sanat, Kültür, Spor dergisi idi. İlk sayısı 15 Février 1947 tarihli dir.

Şairin 1784-85'teki Atina ve İstanbul'a yolculuğu anlatılıyor.

● Sur un aspect particulier de l'évolution des langues, *La Quinzaine d'Ankara*, 1 Février 1948, Vol. I, No. 24 s. 2-4, (Dillerin evriminin özel bir yönü üzerine)

Latince ve Fransızca bazı cümleler karşılaştırılmakta, Fransızcada, Latincenin aksine, aynı fikrin daha çok kelime ve fiil başa getirilerek ifade edildiğine dikkat çekilerek bu iki özelliğin eski dillerden modern dillere geçişin temel belirtileri arasında sayılması gerektiği açıklanmaktadır. Bu açıdan, en eski dil tiplerine örnek olarak Sanskritçe, Latince, Türkçe, Japonca, en modern dillere örnek olarak da Çince ve İngilizce verilmektedir.

● Déclinaison et préposition, *La Quinzaine d'Ankara*, 15 Avril 1948, Vol. 2, No. 29, s. 2-3.

Dillerin olumlu gelişmesinin bir yönünün son ekten kurtulup préposition'lara sahip olması biçiminde bir görüş örneklerle işlenmektedir. Latince ve Türkçe son ek kullanan eski dillerdir, Fransızca, İngilizce préposition kullanan modern dillerdir.

● La Conjugaison antique et moderne, *La Quinzaine d'Ankara*, 1 Mai 1948, Vol. 2, No. 30, s. 6-7 ve 16. (Eski ve yeni fiil çekimi)

Latince ve ona birçok yönden benzeyen Türkçede fiil çekimlerinde şahıs zamirleri kullanılmadığı halde (Lat. amo, Türkçe seviyorum...), modern dillerde (Fr. J'aime) kullanılmaktadır. Bu alandaki tarihi gelişim üzerinde duruluyor.

● Le Ciel nocturne d'Ankara en Juin 1948, *La Quinzaine d'Ankara*, 16 Juin 1948, Vol. 2, No. 33, s. 3 ve 16. (Haziran 1948'de Ankara'da geceleyin gökyüzü)

Astronomi ile ilgili.

● Antonio Patricio, *La Quinzaine d'Ankara*, 16 Juillet 1948, Vol. 2, No. 35 s. 2-3.

20'li yıllarda İstanbul'da Portekiz Konsolosu olarak görev yapan şair Patricio tanıtılmaktadır.

● Deux songes prophétiques, *La Quinzaine d'Ankara*, 16 Septembre 1948, Vol. 2, No. 39, s. 3, 15-16. (Kâhince iki rüya)

Hoca, yakınlarından duyduğu iki eski rüyayı anlatmaktadır.

● Le Ciel d'Ankara en Octobre 1948, *La Quinzaine d'Ankara*, 16 Octobre 1948, Vol. 2, No. 41, s. 3, 6. (Ekim 1948'de Ankara'nın gökyüzü)

Astronomi ile ilgili.

● Hellénisation et européanisation, *La Quinzaine d'Ankara*, 1 Décembre 1948, Vol. 2, No. 44, s. 4-5. (Yunan uygarlığının yayılması ve Avrupalılaştırma)

A. Toynbee'nin Kasım 1948'de Ankara'da verdiği bir konferans tanıtıyor.

● L'odyssée de l'orange, *La Quinzaine d'Ankara*, 1 Janvier 1949, Vol. 2, No. 46, s. 2-3, 6, 15-16. (Portakalın serüvenli yolculuğu)

Portakal ve bazı turunçgillerin Hindistan ve Çin'den Avrupa ve Amerika'ya IX. yüzyıldan itibaren nasıl yayıldığı, etimolojileri ve çeşitli dillerde aldığı isimler üzerinde durulmaktadır.

● De quelques gestes symboliques, *La Quinzaine d'Ankara*, 16 Février 1949, Vol. 3, No. 49, s. 4-5. (Birkaç sembolik jest)

"Gel!", "git!" anlamındaki el hareketlerinin Doğuda ve Batıdaki biçimleri ve bazan neden oldukları karışıklıklar iki tarihi örnekle anlatılıyor.

● De l'étymologie de quelques gestes symboliques, *La Quinzaine d'Ankara*, 1 Mars 1949, Vol. 3, No. 50, s. 4, 6 ve 15 Mars 1949, Vol. 3, No. 51, s. 2-3. (Birkaç sembolik jestin etimolojisi üzerine)

Bu iki yazıda, "gel!", "git!" anlamındaki el hareketleri ile "evet", "hayır" anlamındaki baş hareketlerinin vs. Doğuda ve Batıdaki farklı biçimleri, bunların nedenleri üzerinde duruluyor ve bu arada C. Darwin'in *The Expression of the Emotions in Man and Animals* adlı kitabı zikrediliyor.

● De quelques interjections et onomatopées, *La Quinzaine d'Ankara*, 16 Avril 1949, Vol. 3, No. 53, s. 2-3. (Birkaç ünlem ve onomatope üzerine)

Konu, Türkçe ve başka dillerden örneklerle açıklanıyor.

● Si vis pacem..., *La Quinzaine d'Ankara*, 1 Mai 1949, Vol. 3, No. 54, s. 3-4.

Latin yazar Végece'in (İ. S. 4. yüzyıl) "barışı istersen savaşa hazırlan" biçimindeki sözü söyleme nedenleri üzerinde duruluyor.

2 — Çevirileri

Vedad Örs, *Türk Ansiklopedisi* için bir çok maddeyi çeşitli yabancı kaynaklardan araştırıp Türkçeye çevirmiş, bunların bir kısmı kendi adıyla orada yayınlanmıştır.

Ayrıca o, Türkçeden Fransızca ve İngilizceye de çok çeviriler yapmıştır. Bunlar kendisinden resmî makamların ya da bazı özel kişilerin çevirmesini istediği broşür ve makalelerdir ve bir kısmı *Cultura Turcica* dergisinde yayınlanmıştır.

Hoca bana, yaptığı bir çeviri ile ilgili ilginç bir olay anlatmıştı :

1948'de Yahya Kemal Beyatlı, büyük elçi olarak Pakistan'a atandığı sırada Vedad Örs'ten *Hayal Şehir* başlıklı şiirini nesir halinde Fransızcaya çevirmesini ve bu çevirinin Ankara'da çıkan ve Türkiye'yi yabancılara tanıtmaya amacını güden *La Turquie Kémaliste* dergisinde yayınlanmasını istemiş. Yahya Kemal gibi Fransızca'yı çok iyi bilen bir şairin kendi şiirini Vedad Örs'e tercüme ettirmesi dikkati çeken bir husus... Şiir çevrilmiş ve dergide yayınlanmış.¹ Fakat, basılan çeviride aşağıdaki mısra yer almıyormuş :

Serviler şehri dalar kendi iç aydınlığına

Vedad Örs, dergi yönetimine gidip şaşkınlığını dile getirince, aldığı cevap şu olmuş : "Bu mısra fazla mistik. Ayrıca sanki Üsküdar'da elektrik yokmuş, Üsküdar geceleri karanlıkta imiş izlenimini veriyor. Bu nedenle basılmasını uygun görmedik." Hocam, bu anısını anlattıktan sonra eklemişti : "Hiç değilse şair, Pakistan'da olduğu için, gülünç bir nedenle en güzel mısraı sansür edilmiş çevirisini görmemişti!"

Hayal Şehir, bilindiği gibi, şairin güneş batarken camları ışıltılı yanan Üsküdar'a bakarak yazdığı bir şiirdir. Ondan, çevirisi sansür edilen mısranın da bulunduğu bir küçük parçayı (o mısranın Vedad Örs'e göre çevirisini de ekleyerek) vermeyi uygun görüyorum :

*Git bu mevsimde, gurup vakti, Cihangir'den bak!
Bir zaman kendini karşıdaki rüyâya bırak!
Başkadır çünkü bu akşam bütün akşamlardan,
Güneşin vehmi saraylar yaratır camlardan!*

(...)

*Az sürer gerçi fakir Üsküdar'ın saltanatı,
Esef etmez güneşin şimdi neler yıktığına,
Serviler şehri dalar kendi içi aydınlığına.*

(...)

*

¹ *La Turquie Kémaliste*, Mart 1948, sayı 49, s. 11.

*Va, en cette saison, au coucher du soleil, de Cihangir regarde,
Abandonne-toi pour un temps au rêve qui se déploie en face,
Car ce soir n'est point pareil aux autres soirs...*

L'illusion du soleil avec les vitres crée des palais.

*La gloire de la pauvre Üsküdar est en effet, de courte durée,
Mais elle ne regrette rien de ce que le soleil, à présent, détruit,
La cité des cyprès se plonge dans sa propre lumière intérieure*

SONUÇ

Öyle sanıyorum ki Vedad Örs'ten toplum olarak, öğrenciler olarak yeterince yararlanamadık. Fransızca derslerinde en az 25-30 arkadaş bulunmamız gerekirken, 2-3 kişi ile ders yaptığımız oldu. 19.4.1962 günü dersinde bir tek öğrenci bulunduğunu ve Hocanın şöyle dediğini kaydetmişim: "Je suis heureux de votre présence et malheureux de leur absence" (sizin bulunmanızdan mutlu, onların yokluğundan üzgünüm). Yabancı dil derslerine arkadaşlarımız "öğrenci psikolojisi" nedeniyle olsa gerek, her zaman yeterli önemi vermiyorlardı. Fakat bu gözlemlerimin, yalnızca, benim izlediğim Fransızca kurları ile ilgili olduğunu belirtmeliyim.

Vedad Örs, gerçek bir Hoca, örnek bir insan, dil bilgini, bilge bir kişiydi. O, derslerinde yalnız yabancı dil öğretmez, öğrencilerine titiz ve ciddi çalışma zevki vermeye çalışır, onları herşeye ilgi duymaya ve hoşgörü sahibi olmaya yöneltirdi. O'nun öğrenmek ve öğretmekten başka amacı yoktu. Ama biz, mütevazı, sessiz, gerçek hocalara, yetenekli, bilgili insanlara yeterince değer vermeyi, onlardan yeterince yararlanmayı biliyor, düşünüyor muyuz ki?

Not: Vedad Örs'ün ağabeyi Sedat Örs (1888-1966, maliyeci, hariciyeci, milletvekili) İstanbul'da çıkan Yücel dergisinin Mayıs (Sayı 51) ve Haziran (Sayı 52) 1939 tarihli nüshalarında kendi düşündüğü biçimde bir sentaks ile Osmanlı Tarihinin Son Günleri başlıklı bir makale yayınlamıştır. Bu yazıdan bazı cümleler şöyledir: Kısa olmuştu meşrutiyet tecrübesi ki başlamıştı 1878 senesinde... Elzemdir tahlil etmek Abdülhamid'in huyunu ve politikasını... Satırı ancak sürgündü onlara karşı ki siyasi düşmanları bilirdi. (Y. Akyüz)

RÉSUMÉ

LE GRAND PHILOLOGUE DR. VEDAD ÖRS N'EST PLUS

Vedad Örs, qui avait été mon professeur de français pendant les deux dernières années (1961-1963) à la Faculté des Sciences Politiques d'Ankara, est décédé, en avril 1981, à l'âge de 82 ans. Il y avait enseigné le français et l'anglais de 1948 à 1970.

Doté d'une mémoire exceptionnelle, et dominé depuis sa plus tendre enfance, par la passion d'étudier des langues et de lire énormément, il savait à merveille le français, l'anglais, l'allemand et quelques autres langues européennes. Il avait fait son doctorat à la Faculté des Lettres de Berne et sa thèse, intitulée *Jacques Delille, poète célèbre (1738-1813)* avait été publiée à Zurich, en 1936.

Dans cet article dédié à sa mémoire, je parle, en qualité de son ancien élève, de sa méthode d'enseignement, du contenu de ses cours, de ses publications et de ses idées sur la réforme de la langue turque.

Concernant celle-ci, il écrivait en 1935, dans la *Revue Internationale de l'Enseignement* (Paris, 15 Janvier 1935, No. 1, 55e Année) sous le titre de : "Réflexions sur une réforme de la syntaxe turque" :

"Après la réforme de l'alphabet, déjà accomplie, et celle du vocabulaire, en voie de réalisation, la modernisation de la langue turque exige la réforme de sa syntaxe. C'est désormais le plus important des problèmes linguistiques d'ordre pratique et, en général, l'une des questions qui méritent le plus d'engager l'attention de la Turquie nouvelle. En effet, la langue étant la base de la civilisation et l'instrument de la pensée et du progrès intellectuel des nations, et la syntaxe étant l'essence même de la langue, la syntaxe impériale ottomane qui continue de peser sur la pensée turque constitue, dans la course au progrès où la nation est engagée, un handicap dont on ne saurait s'exagérer la gravité."

D'après lui, la syntaxe turque qui place le verbe à la fin de la phrase, est caractérisée, en outre, par le manque de conjonctions, de pronoms relatifs et de prépositions. Ce fait nuit à la clarté de la phrase et demande à l'écrivain un trop grand effort de synthèse et au lecteur un trop grand effort d'analyse. Cependant il est possible, par des retouches, de remédier en grande partie, à ces inconvénients syntaxiques. Il est intéressant de noter qu'Atatürk avait exposé, en 1936, les mêmes idées que lui... Il a dû voir l'article de Vedad Örs, cité plus haut. La preuve en est que cet article figure dans le catalogue des livres personnels d'Atatürk.